

Feestlokale met een kleurtje

Misschien heb je ooit het geluk gehad om op 'quatorze juillet' in een of ander godvergeten Zuid-Frans dorpje het jaarlijkse feest ter gelegenheid van de nationale feestdag te kunnen meemaken. Veel heeft men er niet nodig om goed te kunnen feesten: enkele slingers met wat lichtpeertjes, een tapkast, een orkestje en ... het plaatselijke dorpsplein waar de petanquespelers heel even de plaats moeten ruimen. In Italië, Spanje of Portugal is het niet anders: de bandas en de toneelgroepen spelen er gewoon onder de blote hemel.

Met een klimaat als het onze daarentegen heb je best een dak boven je hoofd. Gaat het om een privé-feest, dan doe je dat nu thuis. In onze meestal toch wel ruime woningen is dat niet echt meer een probleem. Je kan ook naar een gespecialiseerd privé-bedrijf of je doet een beroep op een feestarchitect. Ons rijke, maar her en der toch stilaan bedreigde verenigingsleven vindt sinds de jaren zeventig alsnog meer de weg naar de ontmoetings- en culturele centra. Het zijn meestal overheidsgebouwen die ideologisch en filosofisch neutraal open staan voor elkeen die er gebruik wenst van te maken. Ooit is het anders geweest. Het verenigingsleven kwam pas goed op gang vanaf het midden, en vooral op het einde van de 19de eeuw. Zolang vrijwel iedereen in de landbouw actief was, volstond het om na het oogsten een oogstfeest te houden. De teugels mochten ook worden gevierd op de 'foren' of de jaarmarkten of na de 'omweggang' van de processie. De komst van de stoommachine gooide de sociale verhoudingen flink door mekaar. De thuiswerkers konden zich de nieuwe, maar dure machines niet veroorloven en werden gedwongen om in grote fabrieken te gaan werken. Die werden gebouwd in steden, of in grote dorpen die zich al snel tot kleine steden ontwikkelden. In onze regio rezen de fabrieken ook op over de grens en kon het pendelen beginnen. Wie wat dicht bij het werk wilde wonen verhuisde naar Rijsel, Roubaix of Tourcoing of bleef in Menen hangen. De Barakken ontwikkelden er zich tot een typische arbeiderswijk. Omdat men in de landbouw nog amper zijn brood verdiende, was het aanbod aan industriële arbeidskrachten groter dan de vraag. Uitbuiting was schering en inslag. In die situatie zochten en vonden gelijkgezinden mekaar om er iets aan te doen. Dat gebeurde in een of ander achterkamertje van een of ander minuscuul café. Vergaderen in de krotten die de fabriekseigenaar of een huisjesmelker bouwde, goed verborgen in beluiken, was onmogelijk. De ruimte ontbrak er en je kon er elk moment worden buitengezet. Zeker als je de naam kreeg van 'socialist', al wist je als ongeletterde maar amper wat het woord betekende. Wat je wél wist was dat jouw

kinderen honger leden en dat je er niets kon aan doen, zelfs al werkte je bijna dag en nacht, zes dagen per week. Mensen, vrienden, met dezelfde overtuiging hebben nood aan ruimten waar ze mekaar ongestoord kunnen vinden, nu zowel als vroeger. De Kortrijkse burgerij bijvoorbeeld kon dat in het gebouw van de Grande Société d'Harmonie op het Casinoplein (1844, nu Textielpatroonsverbond). Vanaf 1907 troffen de vrijmetselaars zich op de Houtmarkt: ze trokken zich binnen veilige muren terug uit een vijandige wereld, in de hoop van daar uit ooit een verovering te kunnen starten. De socialisten zaten precies met hetzelfde gevoel. Het openen van een eigen lokaal, als uitvalsbasis voor propaganda, werd een doel op zich. Naarmate de vereniging groter werd, groeide de nood aan ruimte voor vergaderingen en feestactiviteiten. Het kleine 'volkshuis' werd op sommige plaatsen al snel een 'feestpaleis' voor de werkmans. Het lokaal werd het uithangbord, het visitekaartje van de vereniging. Andersdenkenden zetten er geen voet binnen, maar volgden het voorbeeld en wilden niet onderdoen. Vrijwel elk dorp kreeg stilaan een parochiezaal, een gildenhuis, een volkshuis, een liberaal en Vlaams huis. Evenzoveel lokalen wilden het gemeenschapsleven - weze het dan beperkt tot de eigen zuil - en de politieke propaganda bevorderen. Ze ontwikkelden zich tot administratief centrum voor allerlei sociale diensten en boden onderdak aan een resem sport-, kunst- en ontspanningsverenigingen.

RODE HUIZEN

Voor het ontstaan van de volkshuizen was het coöperatieve gedachtegoed van wezenlijk belang. Een coöperatief bedrijf wil haar leden goedkoper bedienen door de kost van de tussenhandel uit te schakelen. De beginnende socialistische beweging verwachtte veel van de oprichting van coöperatieve winkels en bakkerijen, niet alleen als middel om uitbuiting een hak te zetten maar nog meer als een uitgelezen kans om leden te werven. De eerste coöperatieve bedrijven hadden het moeilijk. Ze kregen op alle mogelijke manieren de wind tegen

vanwege de 'gevestigde' krachten en hadden ook af te rekenen met een groot gebrek aan managementervaring van de pioniers. Na verloop van tijd lukte het beter. Vooral in de grote steden Gent en Brussel draaiden de socialistische bakkerijen goed en moest er worden uitgebreid.

Vanaf 1884 propageerde de socialistische voorman Edward Anseele het 'Gentse model', zoals dat werd vormgegeven door de coöperatieve bakkerij annex volkshuis Vooruit op de Garenmarkt. In hun nieuwe 'tempel' konden de arbeiders zich bewust worden van hun waardigheid: *"Vooruit is uw gebouw, behoort uwen stand, uwe families, het behoort u toe. Daar zal men u eerbiedigen, daar zult gij niet gedwongen zijn te vreezen of te buigen voor een meestergast, directeur of fabrikant-eerevoorzitter. Daar, in dien tempel voor den Arbeid, zal geen priester u de armoede aanraden, terwijl hij bijna barst van overdaad; daar zult gij niet beleedigd worden, als zijnde onbekwam (sic) om kiezer te wezen, als zijnde gedoemd slaaf te blijven en gansch het leven lang u, uwe familie, uwen stand, uw geslacht te laten uitbuiten van eenige rijken die smeeren met uw zweet en uwe armoede - hun werk - tot schande en misdaad rekenen. Daar zult gij niet gebruikt worden als voetstuk waarop een zwerm advocaten zich verheft om tot aan de kussens in gemeente- en provincieraad en Kamer te geraken. Daar zal men u niet verachten of vereeren om uw meer of minder schoonen jas, om het groot of klein aantal kluiten. Neen, niets van dit alles. Daar zijt gij in uw huis, wat daar gebeurt is uwe redding tot uw genoeg"*. De Gentse coöperatie ontwikkelde zich explosief snel. In 1894 palmde de socialisten de Vrijdagmarkt in met de bouw van nieuwe magazijnen. Na een brand in 1897 werd het 'Kleermagazijn' door architect Ferdinand Dierkens nog prachtiger heropgebouwd en kreeg het de naam 'Ons Huis'. De bekroning van de macht van de socialistische beweging kwam er met de bouw van het imposante en indrukwekkende 'Feestlokaal Vooruit', eveneens ontworpen door Dierkens en tot op vandaag een van de monumentale blikvangers van Gent.

Brussel bleef niet achter. Op 25 december 1886 opende het Brusselse 'Maison du Peuple' zijn deuren. Op het gelijkvloers van de heringerichte oude synagoog in de

Beierenstraat was er een café met vergaderzaal. De kantoren van de coöperatie bevonden zich op de eerste verdieping, naast enkele kleinere vergaderzalen en een feestzaal. Amper tien jaar later besliste men al om een nieuw en groter volkshuis te bouwen. Architect Victor Horta ontwierp een Volkshuis dat begin april 1899 feestelijk werd geopend. Al kort na de inhuldiging bleek evenwel dat de socialisten het art nouveau bouwwerk maar weinig apprecieerden. In 1965 werd het helemaal afgebroken om plaats te maken voor een 'functionele' kantoortoren.

Waar er in de grote steden echte 'paleizen voor de werkmans' werden opgericht, hield men het op de meeste andere plaatsen wat meer bescheiden. De volkshuizen konden variëren van een houten barak tot een verbouwd herenhuis.

In Zuid-West-Vlaanderen kreeg de socialistische beweging moeilijk voet aan de grond. De eerste socialistische vereniging in Kortrijk werd opgericht in 1877. Menen volgde twee jaar later, maar kende er een snellere uitbreiding. De nabijheid van de Noord-Franse industrie was daar zeker niet vreemd aan. De rode broeders leidden aanvankelijk een zeer verborgen bestaan. Vergaderen en het verkopen van het blad Vooruit moesten in het geniep gebeuren. Het dragen van de rode vlag op straat was verboden, openlijke 1 Mei vieringen al evenzeer. De directe contacten tussen Menen en Gent, verpersoonlijkt in de figuren van August 'Slunse' Debusse en Edward Anseele, importeerden het Gentse model. De realisatie van een coöperatieve bakkerij werd het belangrijkste objectief. Menen startte met 'Voorwaarts' in 1887, Moeskroen volgde in 1892 met 'La Fraternelle' en Kortrijk met 'Volksrecht' (1893). Ook hier werd de normale werking systematisch bemoeilijkt door weigeringen om grondstoffen te leveren, door interne problemen omwille van het gebrek aan ervaring om een bedrijf te leiden én door het ontbreken van eigen lokalen. In 1902 richtten de Menense socialisten de samenwerkende maatschappij De Plicht op. De Plicht kocht een huis, waarbij architect Victor Provost een feestzaal aanbouwde. Diezelfde Provost begon in 1921 met de werken voor een majestueus volkshuis dat in 1923 werd ingehuldigd.

Het 'Feestpaleis Menen' bezat een gedecoreerde feestzaal mét balkon, de 'preekstoel' van de socialistische voormannen.

August Debusse alludeerde op het belang van het eigen lokaal bij de eerstesteenlegging van het Volkshuis in Bissegem op 26 oktober 1922: *"Vrienden en vriendinnen, Langen tijd waren wij hier als 'doolaards in Egypte'. Geen eigen heerd of thuis. We doolden rond lijk de Joden in de Woestijn. Nergens konden we vast onze tent plaatsen, noch blijvend onzen tempel opbouwen, waar we als trouwe volgelingen van het socialisme ter bée zouden togen. Vastgeankerd in het geloof aan het socialisme en betrouwend op den dag van morgen, zijn we, trots alles, ons zelf gebleven en hebben we steeds elkaar teruggevonden tot we nu eindelijk ons plekje grond hier hebben, aan ons voorbehouden. Nu zullen we niet meer op den drempel gedreven worden, maar over korten tijd, rustig en vredig, ons kunnen verzamelen en vergaderen in ons eigen tempel. Dit moet ons verheugen, te meer, daar we zoo kranig hebben volgehouden dat we, gawe en gezond aan land konden stappen. Ook de vrienden uit het gansche arrondissement zijn er tevreden om, te zien dat hun Bissegemsche broeders en zusters veilig in haven zijn gevaren"*.

Na een fusie in 1928 tussen de S.M. De Zon (1919) en De Plicht werd het beheer van een aantal lokalen gecentraliseerd. 'In de Volksbank' in Gullegem, 'Au Vélodrome' (met feestzaal, handelshuis en herberg) in Wevelgem en het 'Volkshuis' van Bissegem werden door De Plicht geleid.

Na de Eerste Wereldoorlog legden de socialisten zich toe op de uitbouw van hun syndicale organisaties. Als een gevolg daarvan doken 'Textielhuizen' of 'Achtturenhuizen' op. De naam 'Achtturenhuis' verwees naar de strijd die de socialistische beweging toen voerde voor in de invoering van de achturige werkdag. De vakbondshuizen, zoals er werden opgetrokken in Harelbeke en Kortrijk (Textielhuis Rijselestraat, 1948), waren qua opzet kleinschaliger dan de coöperatieve volkshuizen of de feestpaleizen en bleven meestal beperkt tot een café, enkele kantoren en een (kleine) feest- en vergaderzaal. Het balkon voor de sprekers en de vlaggenmast werd evenwel niet vergeten.

BLAUWE HUIZEN

Over de omvang en betekenis van de liberale huizen is nog maar weinig onderzoek gebeurd. Vast staat dat er vanaf het einde van de 19de eeuw, in het spoor van de volks- en gildenhuisen, ook liberale werkverenigingen hun eigen lokalen bezitten. Toch bleef het aantal 'blauwe huizen' beperkt, onder meer omwille van de weerstand van de liberale burgers tegen de coöperaties. Zo telde het liberaal jaarboek van 1928 amper acht eigen 'maisons libérales/liberale huizen' in Vlaanderen. Zuid-West-Vlaanderen ontbreekt volkomen.

De liberale beweging kon evenwel rekenen op de bestaande infrastructuur: overal vond men wel een liberaalgezinde caféuitbater die zijn lokaal ter beschikking wilde stellen van deze verenigingen.

Wellicht zullen op een aantal plaatsen wel blauwe huizen bestaan hebben, zonder dat dit al te duidelijk werd geafficheerd. Zo maakt het hoger genoemde jaarboek van 1928 geen melding van de zes jaar eerder ingehuldigde liberale feestzaal 'Ons Huis' in Aalbeke.

KATHOLIEKE HUIZEN

Tot ver in de 19de eeuw konden de katholieke verenigingen, en dat waren veruit de grootste in aantal, terecht in de bestaande infrastructuur in scholen, kloosters en parochiezalen. Zeker op het platteland was er weinig concurrentie van andersdenkenden. Pas onder druk van de socialistische en liberale bewegingen breidde het katholieke lokalenbestand zich geleidelijk aan uit.

Parochiezalen waren eigendom van de

parochiale overheid en kwamen, na de wet op de v.z.w.'s van 1921, meestal in handen van een v.z.w. Parochiale Werken. Allerlei verenigingen die parochiaal gebonden waren, zoals patronages voor de jeugd, de caritatieve en de devotiegerichte verenigingen vonden er onderdak. In Wevelgem sprak men in alle duidelijkheid over 'pasters' zale' (nu staat op die plaats het cultureel centrum Guldenberg). Bellegem had vanaf 1874 een (katholiek) 'Volkshuis', door de bevolking kortweg 'Den Bouw' genoemd omdat het één van de grootste gebouwen van de gemeente was. 'Den Bouw' functioneert nog altijd, maar nu als lokaal van de christelijke arbeidersbeweging.

GILDENHUIZEN

De sociale woelingen van 1886, de eerste schoolstrijd, de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht in 1893 én de groeiende concurrentie van de socialistische beweging dwong de katholieken tot een meer offensieve houding. In een eerste fase gingen ze over tot de oprichting van coöperatieve gilden van ambachten en neringen. Die verenigden zowel patroons als arbeiders, naar het geïdealiseerde voorbeeld van de middeleeuwse gilden. Deze ideologie vond meteen ook haar visuele uitdrukking in de architectuur van de gildenhuisen. De neogotiek kende haar hoogtepunt.

In het arrondissement Kortrijk werd het belang van een goed georganiseerde christelijke arbeidersbeweging het eerst gevoeld op die plaatsen waar het socialisme zijn aanhang wist te vergroten. De Menense priester Roose startte in 1882 met een christelijk syndicaat in De Barakken. In 1890 werd de sterk sociaal gerichte Edward De Gryse deken van Kortrijk. Al na enkele maanden nam hij het initiatief tot de oprichting van een Gilde van Ambachten en Neringen. De Kortrijkse notabelen konden er erelid worden in de categorie 'meesters' of 'nijveraars'. Arbeiders die werkend lid werden, kregen de naam 'Gezellen'. De toeloop van leden was lang niet zo groot als verwacht, maar toch kon men op 13 november 1892 het Gildenhuis openen in de zaal 'De Bosse', het oude lokaal van de Xaverianen en ooit dat van de

Volkshuis Menen

Foto: Bille Menen

schuttersgilde De Bosseniers. De financiële middelen voor de aankoop ervan werden ter beschikking gesteld door de welstellende burger G. Bruneel de Montpellier. In 1907 werd, ondanks heel wat protest, het bekende Bossetorentje gesloopt voor de bouw van de feestzaal van de Gilde.

Tijdens de Vlaamse Sociale Week van 1922 beschreef de Kortrijkse gildenproost Honoré Maes de gang van zaken in een gildenhuis als volgt: *"Gaan wij eens op loer!... Den Zondagmorgen, tussen de missen: springen vele gildeleden eens even in 't lokaal binnen en vernemen en delen zich wederzijds mede 't nieuws van de week, onder 't gezellig drinken van een glasje en 't roken van een pijp. Intussen zijn in nevenzalen misschien reeds afdelings- of bestuursvergaderingen aan gang. Ook vindt men gelegenheid met de voormannen te spreken en de ene en de andere gazet of illustratie in te zien. Wellicht deelt men ook boeken uit, in de boekerij. 's Avonds doorgaans is er nog groter gewoel. De feestzaal loopt vol voor de ene of andere vertoning, vergadering of bespreking. Men is het gewoon weinig elders dan in zijn lokaal verzet en uitspanning te vinden. Komt men niet naar een feestelijkheid of vergadering, men komt toch eens, wellicht met vrouw en kinders, tot aan het lokaal aangewandeld; of men speelt een partijtje met de kaart, de bol, het werpspies of op den biljart of er is prijkskamp. 's Avonds in de week, ligt het lokaal ook zelden dood. Is er, tenzij misschien de maandagavond, geen geroezemoes in drank- of feestzaal, er geschiedt ijverige, alhoewel misschien stille werking, in de nevenzalen of -zaaltjes; de turners oefenen, de muziek speelt, de zang weergalmt, de besturen beraadslagen, de studiekruisers luisteren of redetwisten, de propaganda wordt geregeld. Ofwel, in stille avondstond, zitten vele leden thuis de bladen of boeken te doorlopen, die een vlijtige propagandadienst hun regelmatig bezorgt... Aldus is op vele plaatsen reeds een uitbundig, mooi, hoger leven ontpriemd en heeft onze werkersstand een geheel ander uitzicht gegeven".*

Rond 1900 werd duidelijk dat het corporatistische model niet lukte. Arbeiders, middenstanders en boeren bleken nood te hebben aan eigen (standen-)organisaties. Tegelijk kwamen de christelijke verenigingen in een

Vlaams-democratische stroomversnelling terecht. Dat leidde tot het einde van het bevoogdende karakter dat het christelijke verenigingsleven zo lang had gekenmerkt. Er kwam meer ruimte voor echte emancipatie. Terwijl de boeren blijvend terechtkonden in de parochiezalen kwamen er systematisch aparte lokalen voor arbeiders- en middenstandsverenigingen.

MIDDENSTANDSHUIZEN

Vóór 1910 was er van een echte middenstandsorganisatie in West-Vlaanderen geen sprake. Wél bestond er in Kortrijk sinds 1894 een 'Algemeen Syndicaat van Handelsreizigers, Bedienden, Neringdoeners en Patroons', waarvan de aanhang niet duidelijk is. Op 11 september 1913 schreef Victor Duvillier, de onderpastoor van de Sint-Elooisparochie, aan de grondlegger van de katholieke middenstandsbeweging Paul Allossery: *"De Burgerij van Kortrijk klaagt zeer veel en werkt geheel weinig voor de beternis van hare stand"*. De plannen om de Kortrijkse middenstand te laten aansluiten bij de nationale middenstandsorganisatie konden niet meer worden gerealiseerd vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Na enkele mislukte pogingen om de middenstanders per beroep te organiseren, gooide men het roer om en creëerde men onder druk van de gemeenteraadsverkiezingen van 1921, een 'algemene' plaatselijke middenstandsorganisatie 'Burgersbelang' die meteen ook de omliggende dorpen in zijn elan meenam. Als symbool voor de groei van de beweging werd op 10 mei 1923 het Middenstandshuis geopend in de Lange Steenstraat 10.

EN ANDERE...

Volledigheidshalve dient er nog even gewezen te worden op de katholieke partijlokale. Vanaf 1860 werden katholieke kringen en burgerkringen opgericht die in hoofdzaak politieke bedoelingen hadden. Deze gebouwen boden onderdak aan de katholieke kiesverenigingen en strijdorganisaties als de katholieke Jonge Wacht. In 1925 brachten een aantal vooraanstaande

Kortrijkse burgers en bedrijfsleiders het kapitaal bijeen om het prestigieuze herenhuis van notaris Dufaux op de Grote Markt aan te kopen. Het gebouw kreeg de naam 'Patria' en werd dé ontmoetingsplaats van de Cercle catholique, de franssprekende burgerij. Later, na 1945, werd het sociaal secretariaat van de katholieke werkgeversorganisatie V.K.W. er uitgebouwd.

De verspreiding van de katholieke lokalen in het hele land was overweldigend. Alleen al de christelijke arbeidersbeweging bezat of beheerde in 1959 16 cinemazalen met 9693 plaatsen, 51 toneelzalen met 19 868 plaatsen, 124 gildenhuisen of cafés en 47 restaurants. Het leeuwenaandeel bevond zich in West-Vlaanderen. Zijn deze cijfers op zichzelf indrukwekkend, dan blijven ze in vergelijking met de volledige culturele infrastructuur in Vlaanderen toch nog relatief: in hetzelfde jaar telde Vlaanderen b.v. 15 000 cinemazalen met 800 000 zitplaatsen.

Onder meer via de inrichting van de lokalen probeerde men het katholieke gedachtegoed in te prenten. Men was ervan overtuigd dat goed verzorgde lokalen ook hun weerslag hadden op het verhogen van de comfortwaarde van de huizen van wie er op bezoek kwam. Toch was er af en toe nog een zetje nodig in de omgekeerde richting. In 1947 gaf De Middenstandsgids een aantal tips voor de aankleding van de middenstandshuizen: *"We moeten er absoluut en dringend voor zorgen, meer comfort en stijl in onze vergaderlokale aan te brengen, zowel bij de bestuurs- als t.g.v. de algemene vergaderingen. Wij zijn immers niet gewoon thuis in een stal of iets dergelijks 'vuils' te leven"*.

VLAAMSE HUIZEN

Tot rond 1860 werd de Vlaamse beweging gedragen door een Belgische bezieling. Daarna radicaliseerde ze onder druk van de katholieke studentenbeweging en van de christen-democratie (de progressieve katholieken). Tegelijk bestond er een bloeiend cultuurflamingantisme. De oprichting in 1893 van de daensistische Christene Volkspartij

leidde tot het verschijnen van een nieuw type van lokalen. Onder meer in Kortrijk en Moeskroen werden 'Vlaamse Huizen' geopend.

De Vlaamse Wacht die in 1903 in Kortrijk ontstond was een onafhankelijke Vlaamse vereniging, die los van elke partijpolitieke benadering, streefde naar samenwerking tussen Vlamingen. Via meetings en culturele avonden streefde de Wacht naar het bewustmaken van het Vlaamse volk en zijn strijd voor Vlaamse rechten. Deze vereniging, die geleid werd door de katholieke dokter Alfons Depla, de daensistische dokter Gustaaf Doussy en de katholieke dr. August Peel, zorgde ervoor dat in 1913 het 'Vlaams Huis' in de Groeningestraat kon worden geopend. Het tijdschrift *Ons Volk Ontwaakt* was enthousiast: *"Het Vlaamsche Huis is het werk der broeders Acke: het bouwwerk is door den architect Richard en de versiering door Victor Acke. Het is allerbest gelukt wat schikking en verdeling aangaat. Er is eene gelag- (openbaar), biljart-, lees- en feestzaal: alles versierd oorspronkelijk en echt, door meesterlijke hand.... Sober van lijn, constructief-echt, voor 't moderne kunststreven, dat ook zijn stijl zoekt gesteund op 't huidige schoonheidsbewustzijn, dat ook zijn schoonheidsvorm wil gedragen door de eischen van dezen tijd, vast een bouwwerk van beteekenis"*.

Door haar houding tijdens de Eerste Wereldoorlog raakt de Vlaamse beweging evenwel voor jaren in diskrediet. De daensistische organisaties waren hun slagkracht kwijt, maar bleven bestaan. Zo was de vakvereniging 'Helpt Elkander' in Kortrijk tot 1977 actief. Ook na de Tweede Wereldoorlog werden nog tal van Vlaamse huizen geopend. Café '1302' in Kortrijk was er een van. Toch pasten de Vlaamse huizen meestal niet in de traditie van de volks- en gildenhuisen. Meestal ging het om niet veel meer dan het herdopen door een bevriende cafébaas van een bestaande herbergnaam in een meer Vlaams klinkende naam.

BROOD EN SPELEN

Of het nu ging om rode of blauwe, katholieke of Vlaamse huizen, in feite gebeurde er overal hetzelfde. Het waren

dé trefpunten van de beweging. De leden vonden er een gezonde ontspanning, maar ze konden er ook terecht voor de verbetering van hun materiële toestand. Kort gezegd: voor brood en spelen.

Voor arbeiders en boeren, en in mindere mate voor de middenstanders, werd er een netwerk van diensten uitgebouwd. Beroepsverenigingen, maatschappijen van onderlinge bijstand, spaarkassen, advies- en schrijfbureaus enz. hadden hun centraal aanspreekpunt in de huizen. Naast de materiële dienstverlening ging er heel veel aandacht naar culturele en ontspanningsactiviteiten en -verenigingen. Toneelgroepen, harmonies en fanfares, zangkoren, turnverenigingen zorgden voor een gonzende bijeenkomst. Het bewegingscafé was de ontmoetingsplaats bij uitstek waar een druk gezelschapsleven tot stand kwam. Een kaartje leggen, wat biljarten, vogelpikken en spelen met de duiven, het hoorde er allemaal bij. Een pintje drinken kon ook, al maakte men in de volkshuizen komaf met het schenken van jenever, lange tijd de toevlucht bij uitstek van de arbeider. De voormannen van de beweging kregen hun foto in de gelagzalen, naast de trofeeën van de verenigingen. Vanaf de eeuwwisseling kon een droomwereld worden aangeboden: de cinema deed zijn intrede!

Tenslotte probeerde men er, met vallen en opstaan, ook wat vorming te geven. Soms ook weer onder druk van de concurrentie, zoals de Gentse bisschop Stilleman op het einde van de 19de eeuw schreef: *"Dat men in de werkmanskringen zich niet zou vergenoegen concerts te geven of stukskens te spelen, maar somtijds eene voordracht geve op sociale kwesties en het Vreeselijke Kwaad, dat de menigvuldige conferenciën van Vooruit doen, een weinig tegen te werken"*.

Spreekersbonden leidden toekomstige militanten op, spreekbeurten lokten een ruimer publiek. Her en der richtte men een bibliotheek in of werd er een eigen krant of tijdschrift gepubliceerd. Eigen aan de socialistische beweging was natuurlijk de aanwezigheid van coöperatieve bedrijven zoals b.v. bakkerijen.

Door de sterke band die er overal ontstond met 'het lokaal', groeide het

bewustzijn van 'erbij te horen' dat zo belangrijk bleek te zijn voor de verdere ontwikkeling van de sociale en maatschappelijke bewegingen.

EEN NIEUW FENOMEEN: DE CULTURELE CENTRA

Tot ver in de 20ste eeuw bleef men binnen dit stramien verderwerken. Een onderzoek in 1964 naar de toestand van de verenigingslokalen maakte echter duidelijk dat het bedroevend gesteld was met de verzuilde lokalen. 20 % van de 6000 geïnventariseerde zalen dateerde van vóór de Eerste Wereldoorlog, 40 % was tijdens het interbellum opgetrokken. Meer dan 40 % werd nog door kachels verwarmd, in 4 % regende het binnen. Amper 5 % was eigendom van de overheid. De bloeiperiode van de verzuilde zalen was duidelijk achter de rug. De televisie werd een geduchte concurrent voor het verenigingsleven. Het publiek was met geen stokken te bewegen om nog naar de zaaltjes te komen *"waar je met verhitte wangen en ijskoude voeten zat te kijken, te luisteren en te vergaderen en waar je achteraan nog nauwelijks kon begrijpen wat men vooraan vertelde"* (Luc Delanghe in 1979). De overheid besloot daarop om zelf te investeren in de uitbouw van een goede culturele infrastructuur. Een gunstige subsidieregeling stimuleerde vanaf het midden van de jaren 1960 de bouw van pluralistische culturele centra. Vele verenigingen verlieten hun aftandse lokaal voor de nieuwe en goed uitgeruste centra. Hun zetel bleef evenwel meestal in het traditionele lokaal. Nieuw was dat nu ook niet-verzuilde organisaties kansen kregen om hun activiteiten voor een ruimer publiek te presenteren. De discussie over de taak en de functie van de culturele centra kwam al snel op gang. Vele traditionele verenigingen ondervonden enige concurrentie en waren (en zijn) zeer argwanend. Na de eerste euforie gingen stemmen op voor het bewaren van de oude lokalen. De architectuurtheoreticus Luc Verpoest meende dat *"een cultureel centrum moet opgebouwd worden in het hart van de samenleving (...). Optimaal lijkt me dat te kunnen worden gerealiseerd door een*

Vlaams Huis Kortrijk - interieur

verregaande decentralisatie, het vrijwaren van een dicht net van accommodaties waar een veelheid van activiteiten kunnen plaatsvinden. Dit betekent dan o.a. de revalorisatie en het in stand houden in hun herkenbare verschijningsvorm van de sociale ontmoetingsplaatsen bij uitstek, met namen kroegen, herbergen, cafés.... Het is een verontrustend verschijnsel dat ze verdwijnen. Het duidt op een verarming van het gemeenschapsleven, een vervlakking van het cultureel leven, het verdwijnen van een samenhorigheidsbesef, van een buurtbesef, het verdwijnen van het gevoel iets met een gemeenschap, met andere mensen te maken te hebben (...). Waarom eigenlijk niet dat dichte net van stamcafés, parochiehuizen, volkshuizen, patronaatszalen en clublokale door subsidiëring de kans geven verder en beter te functioneren i.p.v. ze af te schrijven of althans hun voortbestaan op de helling te zetten door het bouwen van één cultureel centrum met alles erop en eraan, inclusief Engelse pub?"

Van de 102 in 1964 geplande grote culturele centra waren er in 1983 nauwelijks 50 bijna afgewerkt. De economische crisis was daar niet vreemd aan. Van dan af werden de centra kleinschaliger van opzet. Zuid-West-Vlaanderen speelde actief in op deze mogelijkheden. Op dit moment zijn er erkende culturele centra in Waregem,

Harelbeke, Zwevegem, Wevelgem, Menen en Wervik. Kortrijk heeft zijn cultureel centrum aangevuld met een reeks wijkcentra in Marke, Aalbeke, Bissegem en Bellegem.

De raden van bestuur van de zuilgebonden zalen stonden vaak voor de moeilijke keuze: verder geld pompen in de oude, eigen infrastructuur dan wel te opteren voor een actieve medewerking aan de uitbouw van de overheidsinstellingen. Een aantal volksen gildenhuisen verdwenen onder de slopershamer. Andere werden gemoderniseerd, sommige zelfs gerestaureerd. Kortrijk kent voorbeelden van ieder: de 'Gilde' in de Wijngaardstraat kreeg een grondige modernistische facelift en gaat nu als 'Het Raamhof' door het leven. Het 'Vlaams Huis' in de Groeningestraat werd verkocht en kreeg door privé-initiatief een nieuw leven. De socialistische beweging stootte haar 'Achturénhuis' in de Spoorweglaan af. Het wordt nu door het O.C.M.W. omgevormd tot een buurthuis en tot woongelegenheden voor kansarmen. De discussie tussen voor- en tegenstanders van het verder in stand houden van de gekleurde huizen of van de doorgedreven uitbouw van de pluralistische culturele en

ontmoetingscentra is nog niet afgesloten. Wellicht moet die zelfs niet worden afgesloten en kunnen beide gerust naast mekaar blijven bestaan en kunnen ze een eigen 'niche' zoeken en invullen. Het valt trouwens op dat er recent ook nieuwe huizen geopend worden. De 'Groene Huizen' en 'Vrouwenhuizen' zijn maar enkele voorbeelden van de nieuwe maatschappelijke groepen die zich blijkbaar inpassen in de oude, vertrouwde traditie. L'histoire se repète... In ieder geval zijn de zuilgebonden lokalen een uniek erfgoed dat moet worden gekoesterd. Niet omwille van het functieverlies of omwille van de monumentale waarde (die er trouwens in de meeste gevallen nog maar amper is of er nooit is geweest), wél als stille getuigen van een bewogen, maar succesvolle sociale strijd.

Filip Santy